

di'nin himayesine girdi. Dedesi tarafın-
dan "torun" diye çağrıldığından halk ara-
sında Torun Efendi diye anıldı. Dedesinin
ölümü üzerine halasının kocası Kıranardı-
lîzâde Hacı Seyyid Ağa'nın yanında kaldı
ve yirmi yaşına kadar dokumacılıkla meş-
gul oldu.

Bir gece rüyasında Hz. Peygamber'in
kendisine bir mushaf vererek "oku" dedi-
ğini söyleyen Torun Efendi, dokumacılığı
bırakarak Mürekkepçi İsmâil Efendi'nin
derslerine devam etmeye başladı. Yanı-
koğlu Camii imamı Hacı Derviş Efendi'den
kıraat okudu. Müderris Göncüzâde Kasım
Efendi'nin yanında tahsilini tamamlaya-
rak ondan icâzet aldı. Ayrıca Ankaravî Sarı
Abdullah Efendizâde Mehmed Efendi'nin
derslerine katıldı ve Râşid Efendi Kütüp-
hanesi hâfız-ı kütübü Hacı Sâlih Vahde-
tî'den *Telhîşü'l-Miftâh* ve *el-Muṭavvel*
adlı eserleri okudu.

Torun Efendi, dersiâm Hocazâde Meh-
med Efendi'nin ölümü üzerine Kayseri Câ-
mi-i Kebîr'ine dersiâm oldu ve burada otuz
yıla yakın bir süre ders okutarak yüzlerce
öğrenci yetiştirdi. Talebeleri arasında en
meşhurları damadı Divrikli Emin Efendi
ile Küçük Hacı Hâfız Efendi, müftü Nâil
Efendi, müftü Mesud Efendi ve müftü
Hacı Enver Efendi'dir.

Hacca giden Torun Efendi Mektep, Me-
dine ve Şam'daki bazı âlimlerle tanıştı ve
onlarla ilmî sohbetlerde bulundu. Dönüş-
te uğradığı Karaman'da müftü Hâdimizâ-
de Abdullah Hasib Efendi'nin bazı eserle-
rini istinsah etti. Daha sonra Câmî-i Ke-
bîr'de ders vermeye devam etti. 1254
(1838) yılında yazdığı *İşârâtü'l-Kur'ân*
adlı eserini Sultan Abdülmecid'e takdim
edince (1258/1842) kendisine hazine-
den 250 kuruş maaş bağlandı. Yetmiş yaşına
kadar öğrenci yetiştiren Hacı Torun Efen-

di, bundan sonra sadece Beyzâvi tefsiriyle
Şahîh-i Buḥârî okuttu ve kendini
ibadete verdi. Hacı Torun Efendi 22 Zilhic-
ce 1302 (2 Ekim 1885) tarihinde Kayse-
ri'de vefat etti ve Hunat Hatun Türbesi
yanına defnedildi.

Eserleri. 1. *İşârâtü'l-Kur'ân*. Kur'an
âyetlerinin yerlerinin bulunabilmesi için
hazırlanmış kılavuz niteliğindeki bu ese-
rin Kayseri Râşid Efendi (nr. 21493) ve Sü-
leymaniye (Hacı Mahmud Efendi, nr. 432)
kütüphanelerinde nüshaları vardır. 2. *Mif-
tâhu'l-hayât*. Bu eser de *Tuḥfe-i Vehbî*-
deki kelimeler için hazırlanmış bir anah-
tar kitaptır (Kayseri Râşid Efendi Ktp.,
nr. 11185). Hacı Torun Efendi'nin bunlar-
dan başka kıraat-i aşerenin tertibini açık-
layan *Risâletü'l-İndirâciyye*, Kur'an-ı Ke-
rîm tilâvetinden sonra Fâtîha öncesinde
okunan "sübhâne rabbike rabbi'l-izze-
ti..." (es-Sâfât 37/180) âyetiyle ilgili *Hay-
ye'l-haḡ ve zâhar*, ayrıca *Tenbîhü'l-ağ-
biyâ ve Risâle fi ta'rîfâtü'l-aḡkâmi's-
şer'îyye* adlı eserlerinin de bulunduğu
kaydedilmektedir (*Osmanlı Müellifleri*, I,
286; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 384).

BİBLİYOGRAFYA :

Osmanlı Müellifleri, I, 285-286; Ahmed Nazîf,
Kayseri Meşhurları (s. nşr. Meserret Dirîöz
- Haydar Ali Dirîöz), Kayseri 1991, s. 77-81;
a.mlf., *Erciyes* [Gazetesi], sy. 27, Kayseri 1922, s.
4-6; *Hediyyetü'l-ârifin*, II, 384; Kehhâle,
Mu'cemü'l-müellifin, X, 84; H. Mehmed Zeki
Koçer, *Kayseri Ulemâsı*, İstanbul 1972, s. 41-
43; Abdullah Develioğlu, *Büyük İnsanlar*, İstan-
bul 1973, s. 203-204; Ali Rıza Karabulut, *Kay-
seri Râşid Efendi Kütüphanesindeki Türkçe-
Farsça-Arabça Yazmalar Kataloğu*, Kayseri
1982, s. 381, 454; a.mlf., *Kayseri'de Meşhur
Mutasavvıflar*, Kayseri 1984, s. 241-251; a.mlf.,
*Meulana'nın Hocası Seyyid Burhaneddin Hz-
leri ve Kayseri İlmîye Tarihinde Meşhur Muta-
savvıflar*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Seyyid Bur-
haneddin Vakfı Yayınları), s. 278-290.

AHMET MADAZLI

HACI ZİHNİ EFENDİ

(bk. MEHMED ZİHNİ EFENDİ).

HACIBAYRIÇ, Feyzullah

(1912-1990)

Kâdiriyye tarikatına mensup
Bosnalı sûfi ve müellif.

12 Ocak 1912'de Saraybosna'da doğdu.
İlk ve orta öğrenimini burada tamamladıktan
sonra Gazi Hüsrev Bey Medresesi
(1933) ve Felsefe Fakültesi Şarkiyat Bö-
lümü'nden (1954) mezun oldu. Dinî tah-
silini dönemin en büyük âlimi olarak ta-

nınan Ahmed Burek Efendi'nin yanında
tamamlayıp icâzetnâme aldı (1944). Ayrı-
ca Muhammed Tufa, Mehmet Hancıç, Ha-
cı Muyaga Merhemîç ve Kasım Dobraça
gibi âlimlerin özel derslerine devam et-
ti.

Gazi Hüsrev Bey Medresesi'nden mezun
olduktan sonra 1933 yılında ilkokullarda
din dersi öğretmeni olarak göreve başla-
yan Hacıbayrıç, 1936-1945 yılları arasın-
da Ujedinjena Medresa'da (daha sonraki
adı Niža Okružna Medresa) sekreter ve
hoca olarak çalıştı. 1943'te Eğitim Bakan-
lığı tarafından Saraybosna Ulemâ Meclisi
üyeliğine tayin edildi. Bu mecliste dinî eği-
tim yapan okulların sorumlusu olarak gö-
rev yaptı. 1947-1953 yıllarında Gazi Hüs-
rev Bey Kütüphanesi'nde, 1953'ten iti-
baren emekliye ayrıldığı 1972 yılına ka-
dar önce Veteriner Fakültesi'nde, daha
sonra Felsefe Fakültesi Tarih Bölümü'nde
kütüphaneci olarak görevlendirildi. Res-
mî görevlerinin yanı sıra Gazi Hüsrev Bey
Medresesi'nde hocalık (1941-1949), Saray-
bosna'nın bazı camilerinde imam-hatip-
lik yaptı. Ferhad Bey Camii'nde (Ferhâdi-
ye) uzun yıllar haftada bir gün hadis oku-
tu. Emekli olduktan sonra da Gazi Hüsrev
Bey Kütüphanesi'nin yazmalar bölümün-
de sözleşmeli olarak çalıştı (1976-1989).

Hacıbayrıç tanınmış müderris, âlim ve
şair Kâdirî şeyhi Vuçitırnlı (Kosova) Selim
Sâmi Baba'nın müridi olduktan sonra
(1936) İstanbul'a gelerek Kasımpaşa'daki
Ayn Ali Baba Dergâhı'nın Kâdirî-Rifâî Şey-
hi Muhyiddin Ensârî'ye intisap etti (1965).
Bağdatlı Seyyid Yûsuf Geylânî'den 1968
yılında Kâdiriyye hilâfetnâmesi aldı ve ar-
dından memleketine dönerek ölümüne
kadar Hacı Sinan Tekkesi'nde irşad faali-
yetinde bulundu. 21 Nisan 1990'da vefat
etti.

Tasavvufî yönüyle tanınan *Şebi Arus*
dergisinin kurucusu olan Hacıbayrıç Bal-
kanlar'ın önde gelen âlim sûfilerinden-
dir. Saraybosna'daki şeb-i arûs törenleri
ilk olarak onun tarafından düzenlenmiş-
tir.

Eserleri. A) Telif Eserleri. 1. *Hadži Mu-
jaga Merhemîç* (Sarajevo 1959). Hocası
Mugaya Merhemîç hakkında kaleme al-
dığı bir monografidir. 2. *İlmihal*. Saray-
bosna'da 1963-1985 yılları arasında on
defa basılan eser Arnavutça'ya da tercü-
me edilmiştir (*İlmihali*, Prishtinë 1968).
3. *Mali Rječnik Sufijsko-Tarikatskih
Izraza*. Tasavvufî metinlerin daha iyi an-
laşılması için hazırlanmış bir sözlüktür.
1200 kelimenin Boşnakça açıklamasını

Hacı Torun Efendi'nin Hunat Hatun Camii girişindeki me-
zarı - Kayseri

ihtiva eden eser ilk olarak *Şebi Arus* dergisinde (Sarajevo 1988, s. 65-114), daha sonra da *Tesawwuf Islamska Mistika* adlı sempozyumun tebliğleri içinde yayımlanmıştır (Zbornik Radova Prvog Simpozija 1408/1988, nşr. Zagrebačka Džamija, Zagreb 1989, s. 177-217).

B) Tercümeleeri. 1. *Mesnevî* (I-II, Sarajevo 1985-1987). Hacibayriç, Mevlânâ'nın *Meşnevî'sini* 1965 yılında Boşnakça'ya tercüme etmeye başlamış, ilk iki cildini tamamlamış, III. cildin tercümesi yarıda kalmıştır. 2. *Mi'râciyye* (Sarajevo 1969). Mustafa Fevzi Efendi'nin Türkçe *Mi'râciyye'sinin* Boşnakça çevirisidir. 3. *Tuhfû'd-dâr* (Sarajevo 1984). Selim Sâmî Yaşar'ın Türkçe eserinin Boşnakça tercümesidir. 4. *Evrâd'î Şerif sa Komentarom i Silsila Kaderijskog tarikata* (Sarajevo 1986). Kâdirî evrâdî ve Boşnakça tercümesiyle tarikatın silsilesi hakkında bilgi veren bir eserdir.

Hacibayriç'in ayrıca *el-Hidaje, Glasnik Islamske Vjerske Zajednice (Glasnik Vrhovnog Islamskog Starješinstva), Islamska Misao, Preporod, Takvim, Anali GHB, Bibliotekarstvo, Hedef, Hrvat, Zemzem, Šebi Arus* gibi periyodiklerde 150 kadar makalesi yayımlanmıştır. Bunların içinde, Gazi Hüsrev Bey Kütüphanesi'nin yayımladığı *Anali GHB* dergisinde Abdullah Bosnevî hakkında yazdığı üç makale (I [1972], s. 35-47; II-III [1974], s. 21-32; V-VI [1978], s. 187-204) önemlidir (çalışmalarının bir listesi için bk. Zejnil Fajčić, *Islamsko Misao*, XII/137, s. 49-51; Sead Halilagić, s.67-74;).

BİBLİYOGRAFYA :

Zejnil Fajčić, "Hadžibajrić, Fejzullah hadži", *Bibliografija Glasnika Vrhovnog Islamskog Starješinstva u SFRJ od 1933 do 1982 Godine*, Sarajevo 1983, s. 71, 72; a.m.f., "Bibliografija Merhuma Prof. Hadži Fejzullah ef. Hadžibajrića (12.1.1913-21.4.1990)", *Islamsko Misao*, XII/137, Sarajevo 1990, s. 49-51; Sead Halilagić, "Bibliografija Objavljenih Radova Hadži Fejzullah ef. Hadžibajrića", *Šebi Arus*, Sarajevo 1985, s. 67-74; Mahmud Traljić, "Jedan Višestruki Jubilej", a.e., s. 64-66; a.m.f., "In Memoriam – Prof. Hadži Fejzullah Ef. Hadžibajrić", *Anali GHB*, XV-XVI (1990), s. 287-291; *Tesawwuf Islamska Mistika: Zbornik Radova Prvog Simpozija 1408/1988* (nşr. Zagrebačka Džamija), Zagreb 1989, s. 7, 151-161, 177-217; Mustafa Ceman, *Bibliografija Bošnjačke Književnosti*, Zagreb 1994, s. 514, 572; Kemal Aruči, "Mevludska Noć", *Glasnik VIS*, XL/2, Sarajevo 1977, s. 187-189; Enes Durmišević, "Hadži Fejzullah ef. Hadžibajrić (1913-1990)", a.e., LIII/3 (1990), s. 116-118.

MAHMUD TRALJIĆ

HACIBEYLİ, Üzeyir

(1885-1948)

Azerbaycanlı besteci ve müzikolog.

5 Eylül 1885 tarihinde Karabağ bölgesindeki Şuşa şehrinin Ağcabedi kasabasında doğdu. Babası Abdülhüseyin Hacibeyli, annesi Şirin Aliverdibey'dir. Hacibeyli (Hacibeyov) ilk öğrenimine iki yıllık Rus-Tatar okulunda başladı. Burayı bitirdikten üç yıl sonra 1899'da Gori Muallimler Semineri'ne katılarak 1904 Ağustosunda köy öğretmenliği yapma hakkını kazandı. Müzik hayatında önemli bir devre teşkil eden Gori yıllarında Azerbaycan halk müziği üzerine etütlerde bulundu ve pek çok mahnyı notaya aldı. Bu arada keman başta olmak üzere bazı enstrümanları çalmasını öğrendi. Hadrut'ta bir yıl kadar süren öğretmenliğinin ardından 1905'te Bakü'ye yerleşti. Burada Bibiheybet Fehle Rayonu'nda (1906-1907) ve Saâdet-i Hayriyye Cemiyeti Mektebi'nde (1908-1911) öğretmenlik görevini yürüten bir taraftan çocuklar için bazı tercüme yapılarak hikâye ve yardımcı ders kitapları hazırladı, bir taraftan da *Ruşça-Tatarca* ve *Tatarca-Ruşça* sözlüklerini yayımladı (1907). Ayrıca bazı Rusça eserlerin Azerbaycan diline tercüme edilmesi çalışmalarına katılarak bu amaçla kurulan çeşitli komisyonlarda bulundu. Bakü'de öğretmenliğin yanında *Heyat* (1905), *İrşad* (Kasım 1905-Haziran 1907), *Teregî* (1908-1909) ve *Hegiget* (1909-1910) gazetelerinde mütercim, redaktör ve fıkra yazarı (hicivci) olarak çalıştı. Ayrıca *Füyûzât*, *Açıksöz*, *Yeni İğbal*, *Kaspiy* ve *Molla Nasreddin* gibi gazete ve mecmualarda "Ordan-Buridan", "Filankes", "Üzeyir", "Behmenkes" gibi rumuz ve takma adlarla siyasi ve mizahi makaleler yazdı. Rusya'da Çarlık rejiminin sarsılmaya başladığı sıralarda Millî Azerbaycan Hareketi'ne katıldı. 1912 yılında müzik öğrenimini ilerletmek için Moskova'ya gitti ve solfejde ünlü müzisyenlerden N. M. Laduhin'in, armonide N. N. Sokolovski'nin öğrencisi oldu. Fakat maddî sıkıntı sebebiyle Bakü'ye geri döndü. 1913'te ise öğrenimine devam etmek için St. Petersburg Konservatuarı'na gitti. Burada toplam altı ay okuyabildi ve N. A. Rimsky-Korsakov'un öğrencisi V. F. Kalafati'den armoni, V. V. Şerbakov ve Y. Y. Gandşin'den piyano ve org dersleri aldı.

1926 yılında Azerbaycan Devlet Konservatuarı'nda rektör yardımcısı, 1928-

de de rektör olan Hacibeyli, kısa bir süre sonra bu görevinden ayrılıp aynı kurumun halk müziği şubesinde öğretmenlik ve müdürlük yaptı (1930-1938). Bu arada konservatuarda teşkil ettiği (1926) koro çok kısa sürede dağıldı. Ancak koronun kurulması ile birlikte zaman içinde ortaya çıkan repertuar meselesinde öncelikle mahnyaların armonize edilmesine önem verilmiş ve daha fazla kontrapunt çok sesliliği denenip tek sesli tınılar kullanılmıştır. Azerbaycan müziğinin gelişmesinde Hacibeyli'nin teşkil ettiği koronun önemli rolü olmuştur. Ayrıca 1931 yılında radyo için ilk müşterek notalı halk çalgı aletleri orkestrasının kurulmasına da öncülük etti. Bu orkestranın teşkilinden önce millî çalgıların özelliklerini inceleyerek bilhassa tarın perdelerinin değiştirilmesi üzerinde araştırmalar yapmış ve bu sazi geliştirerek on altı telli hale getirip orkestraya dahil etmiş, böylece Avrupa nota sisteminin millî Azerbaycan aletlerine uygulanabileceğini göstermiştir. Hacibeyli bu amaçla iki de fantezi bestelemiş ve bunların ilkinde çârgâh, ikincisinde ise şûr makamı üzerine kurulu bir beste tekniği uygulamıştır. Hacibeyli'nin bizzat yönettiği bu orkestra, millî eserler yanında Batı bestekârlarının eserlerini de başarıyla seslendirmiştir.

Hacibeyli, 1934'te Azerbaycan Bestekârlar İttifakı'na katıldı, dört yıl sonra da başkanlığa seçildi. 1939 yılında yeniden Azerbaycan Devlet Konservatuarı rektörü oldu. 1945'te Azerbaycan İlimler Akademisi'ne üye seçilmesinin ardından aynı kuruluşa bağlı İnce Senet (güzel sanatlar) Enstitüsü'nün başkanlığına getirildi ve bu görevlerini ömrünün sonuna kadar sürdürdü. Hacibeyli 23 Kasım 1948 tarihinde Bakü'de öldü. Ölümünden sonra Azerbaycan Devlet Konservatuarı ve Azerbaycan Devlet Senfoni Orkestrası'na onun adı verildi; ayrıca Azerbaycan İlimler Akademisi de bütün eserlerini yayımladı.

Bestekârlık ve nazariyatçılığının yanı sıra meşhur bir yazar, teşkilâtçı, dramatist, pedagog ve siyasetçi kişiliğiyle deha sahibi bir ilim ve sanat adamı olarak kabul edilen Hacibeyli, bu özellikleriyle Azerbaycan müzik ve kültür hayatına silinmez izler bırakmış, birçok konuda önderlik etmiştir. Onun hayatı, Sovyet devriminden önce ve sonra olmak üzere iki dönem halinde ele alınabilir. Birinci dönemde yazar, mütercim, redaktör, gazeteci, öğretmen ve bestekâr; ikinci dönemde ise yalnızca adını bütün dünyaya duyurmuş bir bes-